

Ігор СОЛЯР

УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИКУМ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1919 – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920 рр.: КОНСОЛІДАЦІЯ ЧИ КОНФРОНТАЦІЯ?

Проаналізовано взаємини політичних партій Галичини і Наддніпрянщини на завершальному етапі української революції, охарактеризовано спроби об'єднання в різних політичних конфігураціях на території УНР та в еміграції.

Ключові слова: політичні партії, ЗОУНР, УНР, консолідація.

Після вимушеного переходу Української Галицької армії (УГА) на територію Української Народної Республіки (УНР), а разом із нею – галицького політикуму, створилися передумови для консолідації національних сил з метою збереження державності України. Однак у зазначених хронологічних межах відбулися події (Зятківський договір УГА з Денікіним, Варшавська угода УНР і Польщі), які відверто розколювали український політичний табір за територіальним принципом, не сприяли реалізації Злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р.

Метою даної статті є аналіз консолідаційних зусиль українських політичних партій Наддніпрянщини і Галичини в другій половині 1919 – першій половині 1920-х років. Ця мета передбачає реалізацію наступних завдань: охарактеризувати взаємини українських політичних таборів Наддніпрянщини і Галичини; визначити форми об'єднувчих процесів у зазначений період.

Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених українській революції, дана проблема є малодослідженою. У радянській історіографії проблему консолідації національних сил Наддніпрянщини і Галичини не досліджували, зважаючи на пануючі тоді “ідеологічні стандарти”. Проте у дослідженнях І. Кураса¹, Р. Симоненка², М. Супруненка³, М. Колісника⁴ та ін. виділено, звичайно, тільки діяльність партій лівого спектру політичних сил Наддніпрянщини. Значно ширшою була досліджувана палітра політичних сил у працях українських істориків в еміграції⁵.

Українська історіографія після відновлення незалежності України істотно збагатилася дослідженнями, що присвячені діяльності політичних сил Наддніпрянщини і Галичини в роки української революції. Серед них варто виділити праці В. Верстюка⁶, І. Гошуляка⁷, А. Гриценка⁸, О. Жерноклеєва⁹, М. Кугутяка¹⁰, С. Кульчицького¹¹, М. Литвина¹², О. Любовець¹³, І. Райківського¹⁴, О. Реєнта¹⁵, О. Рубльова¹⁶, В. Солдатенка¹⁷, Д. Яневського¹⁸ та ін.

Джерельною основою статті є матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління (ЦДАВОВУ), Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ЦДАУЛ), спогади тогочасних державних та партійних діячів.

Перехід УГА за Збруч відбувся в період найбільшого загострення відносин між урядами УНР і ЗУНР, політичними силами Наддніпрянщини і Галичини. За словами І. Мазепи – відомого соціал-демократа – голови уряду УНР – “виступ Оскілка в Рівному, потім Болбочана в Проскурові, що відбулися за мовчазною згодою Галицького уряду, утворили тяжку атмосферу взаємного недовір’я між галицьким та наддніпрянським проводом”¹⁹. Проте найвищою напруги відносини набули після оприлюднення Акту Президії УНР і Державного Секретаріату від 9 червня 1919 р. в Заліщиках, у якому Є. Петрушевич проголошувався диктатором ЗО УНР.

Окрім засадничо негативного ставлення до диктатури з боку Директорії, соціалістичних партій Наддніпрянщини (окрім есферів), неприйнятною була форма проголошення диктатури. “Цей факт, що з членів Виділу Національної Ради ніхто не брав участі в проголошенні диктатури Петрушевича, крім його самого, пригадував І. Мазепа, викликав серед членів нашого уряду й Директорії велике здивування й навіть обурення. Ми ніяк не могли оправдати такого кроку з боку відповідальних представників галицького громадянства, що провадило свою національно-визвольну боротьбу під гаслами народоправства. Тому ми вважали, що акт 9 червня був незаконний. Іншими словами: Директорія й Уряд побачили в акті проголошення диктатури державний переворот і тому не признавали диктатури Петрушевича правною установою. Вважалось, що через утворення диктатури Українська Національна Рада перестала виконувати владу, тому функції Національної Ради мусіли перейти на Директорію, яка, як суверенна влада обох з’єднаних республік, мала виконувати ті функції через окреме, створене для цього міністерство галицьких справ”²⁰.

Виходячи з названих аргументів, Директорія УНР 4 липня 1919 р. затвердила закон про утворення “Міністерства в справах Західної Области Української Народної Республіки”. У ньому, зокрема, підкреслювалося: “Відповідно до актів 3-го та 22 січня 1919 року про Злуку Української Народної Республіки з Галичиною, в складі міністерств Української Народної Республіки утворити міністерство Західної Области Республіки (Галичини), через яке відбуваються всі урядові зносини з Галичиною”²¹. Очолив Міністерство галицький соціал-демократ С. Вітик, що загострило міжпартійні відносини серед галицького політичного табору.

Конфронтацію між політичними силами Наддніпрянщини і Галичини посилювали відмінні підходи до розв’язання українського питання в делегаціях УНР і ЗО УНР на Паризькій мирній конференції. Галицькі політичні партії, що підтримували Є. Петрушевича (УНТП, УРП), не могли підтримати пропольську орієнтацію Директорії УНР (місії Курдиновського, Пилипчука, їх заяви та оцінки польської преси виразно про це говорили). Водночас наддніпрянські політичні партії не сприймали певних кроків Є. Петрушевича та членів делегації ЗО УНР В. Панейка, С. Томашівського на Паризькій конференції, зокрема, орієнтації на небільшовицьку Росію. Значна частина трудовиків сприйняла аргументи прихильників цієї орієнтації, про що свідчить стаття К. Левицького “Куди дорога?” у віденському “Українському прапорі”. Перший прем’єр-міністр уряду ЗУНР одразу ж відкинув польсько-румунський союз з Україною як “незвичайно небезпечний”. Щодо орієнтації на небільшовицьку Росію, то К. Левицький висунув наступні аргументи: “Тут ставляємо за вступну умову, що нова Росія як велика держава мусить організуватися без огляду на те, чи відновить її Колчак, Денікін, чи хто інший, та що

нова Росія не може стати царсько-деспотичною імперією, але мусить збудуватися на основах конституційно-демократичних. Ступивши на се становище, не може нова Росія не признати в першій уряді самостійности українського народу та його державного права. Тому мілітарне перемир'є української армії з російськими протибільшовицькими арміями виринає з сучасної ситуації, щоби скоротити боєвий фронт, себе не поборювати на полі війни, а спільними силами знищити большевицьку язву. Поклавши отсе за основу, мають дипломатичні чинники обох сторін, України і Росії, підготувати другу і головну умову, якою має бути конфедерація (союз) обох держав, України й Росії, що стануть дійсними природним забором сходу супроти всякого посягання Поляків, Румунів чи кого-небудь другого. Проти такого союзу негодні устоятися ні Поляки, ні Румуни з їх імперіялістичними посяганнями на чужі землі, та проти сього не стануть і держави Антанти, бо лиш така розв'язка питання двох найбільших народів на сході створить лад і спокій на великім просторі сходу Європи. Такою дорогою зберемо "руські землі" українського народу для України та руські землі російського народу для Росії"²².

Таким чином, з одного боку, уряд Директорії УНР, шукаючи підтримки держав Антанти, йшов на порозуміння з Польщею, з іншого боку, галицький провід, маючи інформацію та вказівки з Парижа, вважав, що шлях до Антанти вів через союз із Денікініним на основі федерації. Після кількох непростих дискусій, на вимогу Є. Петрушевича, наддніпрянський уряд погодився на співробітництво з ним на основі наступних умов: "1) Демократична політика без ухилів у бік радянства; 2) Зміна уряду Мартоса; 3) Скасування міністерства для Галичини". Проте ухвалення цих умов конфронтації не усунуло.

У той же день, 15 липня 1919 р., коли Є. Петрушевич дав наказ про перехід УГА на Наддніпрянщину, в Кам'янці відбулися установчі збори "представників правих груп" для організації Українського Національно-Державного Союзу (УНДС). У статуті УНДС зазначав, що кладе в основу своєї діяльності працю колишнього Українського Національного Союзу (УНС). Мета діяльності визначалася шістьма пунктами: 1) об'єднання всіх "живих українських сил"; 2) утворення міцної самостійної української демократичної держави; 3) боротьба за законну владу в Україні, відповідальну перед парламентом; 4) боротьба за демократичний виборчий закон; 5) захист прав українського народу та української держави на міжнародній арені; 6) всебічна допомога в справі організації армії та запілля²³.

У Головну раду УНДС мали входити представники політичних українських партій на паритетних основах (по три представники), управи Всеукраїнського союзу земств, представники всеукраїнських громадських, наукових, кооперативних і професійних організацій (по одному представнику)²⁴.

За словами І. Мазепи, "формально Союз утворився наче для "об'єднання всіх живих українських сил від низу до верху". А фактично це було об'єднання всіх тих елементів, що йшли за Петрушевичем і були настроєні проти соціалістичного уряду і проти Петлюри. Крім правих груп, до Союзу пристали майже всі ті земські та культурно-освітні діячі, що кілька тижнів перед тим подали свій окремий меморандум до Директорії. За Союзом пішли також деякі члени комісії Трудового Конгресу, що саме перед тим (11 липня) на своїй нараді в Кам'янці під головуванням С. Вітика постановили припинити свою працю на неозначений час"²⁵.

Програма УНДС на початку серпня 1919 р. була написана у формі “Записки” і передана С. Петлюрі. Вона починалася заявою про тодішнє становище України. Констатувалося, що воно було наслідком “цілковитої відірваності Петлюри не тільки від широкого громадянства, а й від цілого народу”. У “Записці” ставилися вимоги про “реальне вирішення земельного питання – формі ясного зазначення принципу трудової дрібної власності”, “упорядкування фінансів за допомогою земельної реформи”, “упорядкування внутрішнього ладу й спокою” та ін.

Критика УНДС торкалася пасивності Директорії УНР на міжнародній арені. Представники європейських держав, – підкреслювалося у “Записці”, – мали “повне право дивитись на політику теперішнього українського уряду, як на большевицьку, на підставі: ясного й недвозначного окреслення цілком большевицької тактики, як в офіціозній, так і в офіційній пресі, [...] ясною зазначення стремління не до громадсько-парламентарного життя, а до т. з. в. диктатури Центральних комітетів С.-Р. та С.-Д. по шляху орієнтації на міжнародню світову революцію; трактування українського руху переважно як руху соціального, а не національного”.

Створення УНДС, на жаль, не сприяло консолідації національних сил в політичному таборі Наддніпрянщини, проте зближувало взаємини неосоціалістичних партій УНР з політичними партіями Галичини – УНТП і УРП. Оцінюючи програмні відмінності в українському політичному таборі літа 1919 р., І. Мазепа стверджував: “Це була боротьба різного розуміння тодішніх революційних подій на Україні, а тому й різного підходу до намічення чергових завдань українського проводу. Українські соціалісти виходили з оцінки революції, як великої ваги соціально-історичного процесу, тому рахувалися з революційними настроями народних мас і старалися відповідною політикою використати ці настрої в інтересах української визвольної боротьби. Праві українські групи, навпаки, дивилися на революційні події здебільшого, як на “наслідок діяльності” лівих партій, а й тому й свої чергові завдання намічали так, наче б то на “Україні в той час ніякого революційного руху не було”²⁶.

У серпні 1919 р. уряд УНР очолив соціал-демократ І. Мазепа. У складі уряду перебували два діячі УСДП – міністр праці О. Безпалко та заступник міністра закордонних справ В. Старосольський²⁷. Столицею УНР і ЗО УНР надалі тимчасово залишався Кам’янець-Подільський. У вересні 1919 р., як зауважував О. Доценко, “справами керувала уже не Директорія, а Правительство, точніше – Центральні Комітети правительствених партій. В цьому власне було все зло для Республіки, бо партійні інтереси ставилися понад усе, понад справи державні”²⁸.

Налагодити двосторонні відносини покликана була Державна нарада, скликана 25 жовтня 1919 р. У ній взяли участь: члени Ради народних міністрів; уряд ЗО УНР; три представники від Буковинської Національної Ради; представники від політичних партій (по три представники), а саме: наддніпрянські – соціалісти-революціонери, соціал-демократи, селянська спілка, соціалісти-федералісти, народних республіканців, селянської соціалістичної; галицькі – соціал-демократи, радикали, народно-трудова. Були також представники єврейських політичних партій та члени інших громадсько-політичних організацій.

Як не дивно, голова Директорії УНР і Диктатор ЗО УНР назвали стан взаємин УНР і ЗУНР повним взаєморозумінням. Зокрема С. Петлюра у вступній

промові сказав: “Як у Верховної Влади, Диктатора Західної України, Уряду Наддніпрянщини і в обох арміях панує гармонія, згода, одна воля, один національний могутий дух, так і в усіх політичних та громадських організаціях, в цілیم народі, мусить повстати також один великий порив, одна воля, один дух, спільне всім бажанне посвятити всі свої фізичні й духовні сили, всі матеріальні засоби, всю енергію творчого всенароднього генія для єдиної найсвятішої нашої мети – виборення нашої державности”²⁹.

На нараді Є. Петрушевич підкреслив, що “в Галицького уряду в галицькім громадянстві та армії панує повна згода поглядів і єдність діл у всіх основних питаннях державного життя з Верховною Владою й урядом Наддніпрянської України. Непорозуміння і сепаратних виступів у важких проблемах внутрішньої і закордонної ні один уряд не робив без порозуміння з другим, і через те всі нерозумні чутки й підозрювання, що в останніх часах обігли навіть частину нашої преси, являються плодом інтриг...” Представник ЗО ЗУНР запевнив, що “Галицький уряд, громадянство та армія стоять твердо й непохитно на становищі акту Національної Ради з 3 січня 1919 р. й акту Трудового Конгресу з 22 січня 1919 р. про об’єднання обох областей України й утворення соборної України”³⁰. Проте нарада продемонструвала певні розбіжності в середовищі галицьких політичних партій.

Зокрема, представник УНТП Г. Тимошук зробив заяву від імені своєї політичної сили, у якій констатував: 1) до ратифікації Акту Злуки УНР і ЗУНР Установчими зборами, “мусить остатися непорушний територіальний устрій Наддністрянщини”; 2) неможливо провести зміну влади у Західній Україні, зважаючи на військовий стан та важке становище уряду; 3) основною причиною непорозуміння між галичанами та наддніпрянцями слід вважати різний світогляд та громадянське виховання. Представник УРП А. Крушельницький зауважив, що “непорозуміння між обома урядами у важких, засадничих питаннях існування нашої держави ніколи не бувало. Всі ми однаково віримо в успіх нашої боротьби...”. Соціал-демократ С. Вітик закликав присутніх здійснити усі необхідні заходи для ліквідації Диктатури та утворення одного уряду та армії³¹.

Виступи відомих громадсько-політичних діячів підсумував прем’єр-міністр І. Мазепа, який відзначив, що незважаючи на те, що представники різних політичних партій висловили подекуди діаметрально протилежні думки щодо устрою української держави, розвитку державотворчих процесів, все ж всі зійшлися на необхідності “консолідувати всі живі сили українського громадянства та безпощадного ведення війни з ворогами нашої держави до побідного кінця...”³².

Державна нарада продемонструвала українському суспільству наявні численні розбіжності, що існували серед українських політичних партій по обох бочках Збруча. “Та маса партій, – зауважував О. Назарук, – що крутилися коло уряду й вічно боролися між собою й навіть у своїм нутрі, забирала весь час всім урядам на цілком непотрібні переговори й засідання, відвертала увагу суспільности від найконечніших потреб”³³.

Водночас у період засідань Державної наради, тривали переговори між обома урядами про висилку дипломатичної місії до Варшави. Міністр закордонних справ УНР А. Лівичський намагався переконати чільних діячів УНТП і УРП у необхідності досягнення порозуміння з Польщею навіть ціною відступу галицької

території по лінії “Буг – Стрий”. Проте аргументи міністра уряду УНР не переконали галичан, які, однак, погодилися на участь у спільній місії. До її складу увійшли: А. Горбачевський, О. Новаківський, С. Витвицький (заступник голови місії). Представники політичних партій отримали завдання “не допустити до яких-небудь шкідливих заяв дотично Галичини, а до того мали ми, увійшовши в контакт з польською владою, подбати про те, щоб облекшити нескладно важке становище українського населення краю”³⁴.

Після приїзду місії до Варшави наприкінці вересня 1919 р. розпочалися переговори з польським урядом. Становище галицьких представників у делегації значно ускладнилося після переходу УГА до Денікіна. Окремі політичні сили Наддніпрянщини, обурені “зрадою” галичан, вимагали виключення їх із спільної місії. “Однак, положення в краю, – згадував С. Витвицький, – як не менше хід згаданих переговорів з Польщею вимагали, щоб ми за всяку ціну в місії залишились, хоч деякі товариші А. Лівницького домагались повного розриву з нами. Після деяких запевнень з нашої сторони, ми остаточно в місії залишились”³⁵.

Розбратом в українському таборі скористався уряд Польщі, який наполягав на приєднанні Галичини до Польщі. А. Лівницький добивався згоди від галицьких делегатів, які, однак, навіть незважаючи на натиск соціал-демократів, не погодилися на співпрацю із Польщею на таких умовах. С. Витвицький згодом відзначав: “Пам’ятаю точно і з подробицями з яким натиском, а той з якими погрозами щодо всяких так званих страшних консеквенцій старались не тільки унеерівські, а й дуже поважні галицькі політики від правих до лівих включно переконати мене про необхідність нашої згоди на такий поділ”³⁶. Однак 2 грудня 1919 р. проголошено декларацію уряду УНР про його незацікавленість Галичиною. Рівночасно, галичани вийшли із складу делегації. Через три дні С. Витвицький, а також А. Горбачевський висловили протест у польському міністерстві закордонних справ. Л. Цегельський зауважував: “Найфатальніше, що оте роздвоєння української закордонної політики дезорієнтувало і паралізувало політику галицької влади та її місії. У самій Галичині постійно можна було завважити певну боротьбу чи хитання між напрямком загальноукраїнським і галицьким. Це робило галицьку закордонну політику несамостійною, нерішучою і неясною, а в результаті – баламутною та невдалою”³⁷.

“У галицьких політиків, – на думку Л. Цегельського, – не було ні ясної лінії, ні послідовності, за винятком хіба що... д-ра Василя Панейка, д-ра Степана Томашівського й д-ра Степана Витвицького, які підтримували ідею, по-перше, самостійної галицької політики, а по-друге, злагоди з альянтами і з Польщею – хоч би й довелося пожертвувати дещо з нашої території”³⁸.

Ситуація набувала вибухонебезпечного характеру, унеможлиблювала консолідаційні процеси. О. Доценко констатував: “Оце все, та дрібненьке “політиканство” і укрита боротьба за владу як наших, так і галичан – створювали величезний матеріал “помийного характеру” для сторінок преси. Один наперед одного спішили найболячіше дошкулити один-другому... Занадто вже дріб’язковий характер носила ця боротьба: десь, якийсь урядовець, часом ображений партійний діяч, щось сказав по адресі галичан, – цього було досить, щоб піднявся страшний галас, переговори, наради, для полагодження неіснуючого конфлікту”³⁹.

Загострення відносин УНР і ЗО УНР настало після переходу УГА до Добровольчої армії Денікіна 6 листопада 1919 року. Варто наголосити, що для УГА перехід до Добровольчої армії залишався єдиним способом зберегти військовий потенціал від неминучої загибелі. Сотник Ілько Цьокан 25 жовтня 1919 р., з сумом констатував: “Стрільці з голоду кидаються під шини, хорі втікають зі шпиталів в горячці. Поживи нема, грошей нема і виходу нема. Армія обдерта і голодна, розпадається. Сильно десяткує її тиф. В Жмеринці й околиці згинуло з зимна і голоду або тепер догибає 10 тисяч Галичан – вони конають в бараках на гною. А при тім проти галичан йде шалена агітація. Наддніпрянці одержують теплі одяги, а галичани – ні⁴⁰. Після переходу УГА на бік Денікіна, серед наддніпрянців поширилася думка про “чорну зраду галичан”. Єдиною галицької партією, що надалі підтримувала соціалістичний уряд УНР до підписання Варшавської угоди, залишалася УСДП. “Українські уряди, які опинилися за кордоном, – зауважувала газета “Вперед”, – повинні схилити голову перед урядом Української Народної Республіки...”⁴¹.

Д. Долинський зауважував: “Від Камянецької катастрофи розбіжними шляхами пішла політика України. Диктатор Петрушевич покинув негостинний забручинський куток з великим жалем до наддніпрянського уряду. Гол. от. Петлюра розійшовся з Галичанами, котрі приєдналися до Денікіна, залишаючи його на ласку божу. Між наддніпрянцями і галичанами повстала страшна пропасть, в котру скочувався неминучо український державний віз”⁴².

Отже, численних непорозумінь між політичними силами Галичини та Наддніпрянщини не вдалося уникнути через розбіжності у зовнішній політиці (галичани орієнтувалися, здебільшого на Англію, а наддніпрянці – Францію, Румунію, Польщу, які претендували на територію Західної України) та внутрішні – спірними залишалися питання армії, закордонного представництва. Проте, якщо окреслені проблеми ще можна було вирішити шляхом конструктивного діалогу, то проблема створення спільного уряду у практичній площині не була вирішена. Окремі праві політичні партії Наддніпрянщини зверталися до Є. Петрушевича з пропозицією усунути уряд С. Петлюри. Однак диктатор не пішов на такий крок, побоюючись, що низка політичних партій не побажає ввійти до складу уряду. “Се виглядало б на “панування Австрійців”, – констатував Д. Долинський, – і могло б творити податний ґрунт для противної агітації”⁴³. Зрештою відновлена Польська держава могла підтримати С. Петлюру і перейти Збруч. З іншого боку, у С. Петлюри не було достатньої кількості війська, щоб силою об’єднати обидві держави. Є. Петрушевич побоювався у випадку злиття обох урядів, що С. Петлюра пожертвує Галичиною заради відновлення суверенітету на Наддніпрянщині. Неодноразово політичними силами пропонувалося замість Є. Петрушевича ввести до складу Директорії прийнятнішу для наддніпрянців кандидатуру, зокрема А. Горбачевського, І. Макуха. Спроби усунення Диктатора Директорією можна пояснити бажанням узяти під свій контроль територію Західної України. Проте Диктатора підтримувала найбільша партія Західної України – УНТП, а також УРП. О. Доценко слушно відзначив: “Кваліфікуючи ж усі політичні українські партії, треба сказати, що вони забули про те, що народ не політична партія, що політична програма диктується не волею партій, а волею історії, котру творить народ за час свого існування. І від цього було ще багато лиха”⁴⁴.

Уже 14 листопада 1919 р. відбулося засідання Ради міністрів УНР, на якому обговорювалися проблеми зовнішньої орієнтації. Пропонувалося два варіанти розвитку подій: 1) порозуміння із Польщею; 2) переправлення армії до Дніпра. Більшість членів уряду виступали за досягнення консенсусу із поляками. Зрештою, 15 листопада 1919 р. права Директорії були передані С. Петлюрі. 16 листопада 1919 р. Є. Петрушевич виїхав із Кам'яця-Подільського до Відня.

У ситуації, що склалася, політичні сили, що підтримували уряд УНР, зробили вибір на користь Польщі. Варто відзначити, що перше представництво УНР до Варшави прибуло ще на початку січня 1919 р. уряд УНР. Голова місії В. Прокопович у радіотелеграмі, направленої уряду УНР, зауважував: “Нова ініціатива встановити нормальні відносини зустріла з боку польських міродатних чинників спочуття. Грунт для переговорів є”⁴⁵. Звичайно, в такій ситуації територія Східної Галичини ставала розмінною монетою у переговорах двох держав. Не одержавши відповіді з Києва, місія повернулася. У квітні 1919 р. нову місію на переговорах у Варшаві очолив Б. Курдиновський. 24 травня 1919 р. представники УНР та Польської держави домовилися, що “правомочний вирішувати долю” Східної Галичини і відмовляється від своїх прав на цю область.

9 серпня 1919 р., без погодження із урядом ЗО УНР, у Варшаву виїхала таємна місія на чолі із П. Пилипчуком. На зустрічі із Ю. Пілсудським український високопосадовець вкотре наголосив на незацікавленості УНР територією Східної Галичини. Згодом, 2 грудня 1919 р., А. Лівіцький досягнув домовленостей із польською стороною про військову допомогу за вищезгаданою умовою⁴⁶.

Діяльність С. Петлюри наштовхнулася на рішучий опір опозиції. У Кам'яці-Подільському в останні дні грудня 1919 р. у зв'язку з новою ситуацією на Україні відбулися міжпартійні наради, на основі яких у першій половині січня 1920 р. була утворена Кам'янецька Національна Рада. Згодом вона була переіменована в Українську Національну Раду (Кам'янецька УНРада). Головою її обрано представника УПСФ М. Корчинського, який уявляв Кам'янецьку УНРаду майбутнім парламентом України⁴⁷. До її складу увійшли: соціалісти-революціонери, соціалісти-федералісти, соціалісти-самостійники, хлібороби-демократи, демократи-трудовики, народні республіканці (наддніпрянські політичні сили). Серед західноукраїнських політичних партій до складу Ради входили представники УНТП і УСДП. Від галичан до УНРади входили 4 представники УНТП (С. Баран, О. Юрчинський, І. Попович, В. Бараник), член УСДП (В. Коцюк) (УРП не надіслала представника). Раду очолив М. Корчинський (соціаліст-федераліст), заступник – С. Баран (УНТП). Останній відзначав, що “соц. дем. і соц. рев. досі ніби пануючи майже виключно політичні діти, або політичні злочинці, що вже кілька разів привели Україну до катастрофи. Людей з політичним розумом у них зовсім немає... На жаль, у всіх наддніпрянців є страшний брак політичної ініціативи й особистої відваги...”⁴⁸. Створення Кам'янецької УНРади сформувало два табори – з одного боку С. Петлюра, Директорія, уряд УНР, з іншого – політичні сили, що ввійшли до складу ради. Представники останньої намагалися перебрати керівництво державою, що закономірно викликало спротив уряду Директорії. Особливо гостра критика членів УСДРП, С. Петлюри лунала на адресу С. Барана. У листі від 27 січня 1920 р. він писав В. Охримовичу: “До тепер остаю тут, бо вважаю, що я тут потрібний.

На днях виберуся на Восток, до наших частин, бо там був би я ще більше потрібний і там мене закликають приїжджати. Політичну роботу роблю тут серед дуже несприятливих обставин”⁴⁹.

Після того, як С. Петлюра довідався про утворення Національної ради в Кам’янці-Подільському, він зауважив: “Надзвичайно добре і приємно. Утворюємо якийсь орган з функціями в майбутньому предпарляменту, а не овідомляємо про це навіть державного центра. Що їм до нас? Вони все для України, а ми бездарне і не потрібне люде. Руйнуємо, руйнуємо, і ще раз руйнуєм, а хтож буде будувати?”⁵⁰. Після тривалої паузи С. Петлюра з сумом констатував: “При розбіжностях політичної думки; при страшній ненависті одного українця до другого, без засобів матеріяльних, без відповідних людей, без армії і рештки якої руйнуються – ні, ні. Нас чекає ще гірша доля”⁵¹. О. Доценко саркастично відзначав: “Члени Національної Ради уявили себе в ролях парламентаріїв і поставилися так до правительства УНР, що воно, останнє, мусіло складати їм до пори до часу звіти – доклали про свою діяльність, а там Українська Національна Рада подивиться і розсудить кому з п.п. міністрів залишитися, а кому збирати вже тепер свої монатки...”⁵².

8 лютого 1920 р. Кам’янецька УНРада ухвалили резолюцію, у якій відповідальність за критичний стан у політичній сфері переклала на уряд УНР та Директорію: “За найважливішу причину сучасного катастрофічного положення української державности вважає дотеперішню політику і тактику Директорії та її правительств, що не могли паралізувати шкідливої діяльності і особистої політики окремих членів її, а також тих громадських кол, які своєю тактикою руйнували працю правительства, сприяючи розвитку реакції на Україні”⁵³. Пропонувалося голові Директорії та уряду передати усі повноваження Українській Національній Раді. С. Петлюра ознайомився із резолюцією, після чого зауважив: “Ці люде нічому не навчились. Я й без них знаю, хто і що були причиною державної катастрофи. А хто його знає, чи ця так звана “державна катастрофа” не вийде для нас на краще. Катастрофа ще не прийшла, але при такій роботі нашого відповідального громадянства може прийти”⁵⁴. Значною мірою під впливом М. Корчинського 11 лютого 1920 р. УНРада в Кам’янці прийняла ще одну резолюцію, у якій вимагалася скликання народного представництва (передпарламенту), яке вирішило б питання про верховну владу в УНР та сформувало б уряд⁵⁵.

Значну роль у подальшій долі ДЦ УНР відіграла “уенерівська” частина УПСФ, яка опинилася в еміграції разом із більшістю Головного комітету партії. 15 березня 1920 р. за участю її представників, а також представників УПСС, УХДП, УНРП та галицької УНТП у Відні відбулися організаційні збори УНДС, певна спадкоємність якого з УНДС 1919 р. відзначалася представленням в обох союзах провідних демократичних партій України та багато в чому спільними підходами до оцінки політичного життя УНР. Показово, що віденський УНДС сприйнявся лівими українськими політичними силами як реакційна антисоціалістична організація, як “завершення майже 8-місячних змагань правих українських кіл до консолідації, до об’єднання фронту”⁵⁶.

За мету своєї діяльності Союз (за пропозицією соціалістів-федералістів) поставив: боротьбу за об’єднання всіх українських земель в самостійній українській державі з конституційно-республіканським ладом, форму якого визначить май-

бутній український парламент, вибраний на основі загального виборчого права; проведення аграрної реформи з метою забезпечення землею безземельного та малоземельного селянства як основи української державності⁵⁷.

За поданням есефів союз тимчасово визнав, як і Кам'янецька Національна Рада, ідею “державно-правової влади” в УНР та доручив представникам УПСФ ужити заходів, пов’язаних із залученням у союз інших партій та організацій, що входили раніше в подібні УНДС інституції на Україні. 16 березня 1920 р. було сформовано комітет УНДС. Головою Союзу обрано М. Кревецького, секретарем – Ф. Слюсаренка. Подальший хід засідань УНДС позначився протистоянням у ставленні до Державного центру УНР. Вважаючи С. Петлюру “величезним злочинцем”, самостійники-соціалісти і хлібороби-демократи намагалися досягти невизнання Союзом уряду та голови Директорії УНР⁵⁸.

У виступі від імені УПСФ перед виробленням проекту декларації УНДС Ф. Слюсаренко пропонував скласти його таким чином, щоб ідеї Союзу об’єднали українське громадянство в Україні й за кордоном⁵⁹. Ф. Слюсаренко запропонував також унести в декларацію ідею організації уряду, що викликало протест з боку лідера хліборобів-демократів С. Шемета, який був проти ініціативи організації уряду за кордоном. Водночас Ф. Слюсаренко наголосив, що Директорія УНР, отримавши, на його думку, владу від Національного Союзу, згодом відійшла від його політичної платформи та запропонував уникнути в декларації оцінки і навіть згадування Варшавської декларації від 2 грудня 1919 р., відповідальність за яку поклав і на УНР, і на галичан⁶⁰.

Після редагування в комісії проект декларації, схвалений представниками есефів, народних республіканців і націонал-демократів, усупереч позиції хліборобів-демократів та самостійників-соціалістів піддався тривалому й гарячому обговоренню, яке, відображаючи і продовжуючи всю попередню боротьбу в політичному таборі УНР, звелося до принципового питання – ставлення до існуючих залишків державної влади, уособлюваної урядом і головою Директорії. Зокрема, Ф. Слюсаренко, визначивши уряд УНР як свідоцтво бідності українства на кадри, наголосив на його законності, бо, на його думку, уряд був утворений Національним Союзом у 1918 р., а його невдачі пояснив складними умовами відродження української держави⁶¹.

Соціалісти-федералісти намагалися довести спадкоємність державної влади в УНР від Національного Союзу 1918 р. до посади голови Директорії, яку займав С. Петлюра. Тут вони проявили своєрідну, з огляду на попередню діяльність, солідарність із іншими соціалістичними партіями, виразником інтересів яких був С. Петлюра, адже раніше партія залучалася до влади і певною мірою поділяла відповідальність за політику уряду. Їхні опоненти вважали, що тільки відмежування від останнього та створення нового державного центру дасть можливість вийти з катастрофічного становища, в якому опинилася українська державність.

Ухвалена 10 квітня 1920 р. декларація стала максимально можливим компромісом між політичними угрупованнями в УНДС. Союз охарактеризував С. Петлюру як єдиного з членів Директорії, хто “остався при ділі” і визнав Директорію УНР неіснуючою з причин її нездатності організувати державотворчі сили й орієнтації не на державні, а на партійні інтереси⁶². У згадці про партійні інтереси проя-

вилася ледве прихована критика і самого С. Петлюри, адже він діяв у порозумінні і за взаємною підтримкою соціал-демократів та есерів. Декларація вимагала від С. Петлюри негайної кардинальної реорганізації державної влади з допомогою Кам'янецької УНРади й УНДС. Однак соціалістам-федералістам разом із їхніми однодумцями так і не вдалося, незважаючи на прийняття спільної декларації, піти на практичні кроки в руслі ідеї оновлення влади за допомогою С. Петлюри. 15 квітня 1920 р. представники УПСФ, мотивуючи своє рішення неповним представництвом в УНДС політичних партій усіх регіонів України, (що було лише прикриттям неприйняття можливості на практиці порозумітися з С. Петлюрою), вийшли з УНДС⁶³.

Суспільно-політична ситуація вимагала від С. Петлюри рішучих дій. Таким кроком стало укладення у квітні 1920 р. Варшавського договору. Згідно з політичною конвенцією, польська сторона визнавала незалежність УНР, а Директорію і С. Петлюру – верховною владою. Директорія погодилася на встановлення східних кордонів Польської держави по річці Збруч і Горинь. Воєнна конвенція передбачала спільні дії польських та українських військ проти радянської України. Зрозуміло, договір викликав незадоволення в середовищі не тільки політичних сил Галичини, але й Наддніпрянської України.

Таким чином, упродовж окресленого періоду провідні політичні сили Наддніпрянщини й Галичини наполегливо шукали шляхів порозуміння та співпраці, що було втілено у діяльності Кам'янецького УНДС, Кам'янецької УНРади, віденського УНДС. Однак декларативні лозунги, заклики до об'єднання (обов'язково проти когось!) не були підкріплені реальними консолідаційними кроками, а також заходами в політичній та військовій сфері. У підсумку, на зміну короткому періоду співпраці, прийшов тривалий період роззбрату та конфронтації.

¹ *Курас І.* Торжество пролетарського інтернаціоналізму и крах мелкобуржуазных партий на Украине. – К., 1978.

² *Симоненко Р.* Провал політики буржуазного імперіалізму на Україні. Друга половина 1919 р. – березень 1921. – К., 1965.

³ *Супруненко М.* Боротьба трудящих України проти денікинщини. – К., 1979.

⁴ *Колісник М.* Відновлення і зміцнення Радянської влади на Україні 1919–1920 рр. – Харків, 1958.

⁵ *Витанович І.* Аграрна політика українських урядів 1917–1920. – Мюнхен, Чикаго, 1968; *Гунчак І.* Україна: перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. – К., 1993; *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе. – Т.1 – 2. – К., 1994; *Мироненко М.* Українська національна революція. – Мюнхен, 1951; *Нагаєвський І.* Історія української держави двадцятого століття. – Рим, 1989; *Стахів М.* Україна в добу Директорії УНР. – Т.1 – 4. – Торонто, 1962–1964; *Його ж:* Українські політичні партії у соціологічному наświetленні. – Нью-Йорк – Детройт – Скрантон, 1954; *Субтельний О.* Україна: історія. – К., 1991.

⁶ *Верстюк В.* Українська Центральна Рада. Навч. посібник. – К., 1997; *Його ж:* Роль і місце Центральної Ради в модерній історії України // Український історичний журнал. – 1997. – № 5. – С.17–25;

⁷ *Гошуляк І.* Тернистий шлях до соборності (від ідеї до Акту Злуки). – К., 2009.

⁸ *Гриценко А.* Політичні сили в боротьбі за владу в Україні (кінець 1917 р. – початок 1919 р.) – К., 1993; *Його ж:* Політичні сили в боротьбі за владу в Україні: рік 1919-й. – К., 1996; *Його ж:* Політичні сили в боротьбі за владу в Україні. Рік 1920-й. – К., 1997.

- ⁹ *Жерноклеєв О.* Українська соціал-демократія в Галичині. Нарис історії (1899–1918). – К., 2000.
- ¹⁰ *Кугутяк М.* Історія української націонал-демократії (1918–1929). – Т. 1. – Київ; Івано-Франківськ, 2002.
- ¹¹ *Кульчицький С.* УРСР в добу “воєнного комунізму” (1917–1920 рр.): спроба побудови центральних засад реальної історії. – К., 1994; *Його ж:* Центральна Рада. Утворення УНР // Укр. істор. журн. – 1992. – №5. – С. 11–88; № 6 – С. 73–94.
- ¹² *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР. – Л., 1995.
- ¹³ *Любовець О. М.* Ідейно-політичні процеси в українських партіях у контексті альтернатив революційної доби (1917–1920 рр.) — К., 2006.
- ¹⁴ *Райківський І.* Українська соціал-демократична партія (1928–1939). – Івано-Франківськ, 1996.
- ¹⁵ *Реснт О.* Більшовики і українська революція 1917–1920 рр.: спроба визначення характеру і динаміки соціальних процесів. – К., 1994; *Його ж:* Українська революція і робітництво: соціально-політичні і економічні зміни 1917–1920 рр. – К., 1996.
- ¹⁶ *Рубльов О., Реснт О.* Українські визвольні змагання 1917–1921 / Україна крізь віки. – Т. 10. – К., 1999; *Його ж:* Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). – К., 2004.
- ¹⁷ *Солдатенко В.* Українська революція. Концепція та історіографія. – К., 1997; *Його ж:* Винниченко і Петлюра: політичні портрети революційної доби. – К., 2007.
- ¹⁸ *Яневський Д.* Політичні системи України 1917–1920 років: спроби творення і причини поразки. – К., 2003.
- ¹⁹ *Мазепа І.* Україна в огні й бурі революції. 1917–1921. – Ч. II: Кам’янецька доба – Зимовий період. – Торонто: Прометей, 1951. – С. 16.
- ²⁰ *Мазепа І.* Вказ. праця. – С. 16–17.
- ²¹ *Лозинський М.* Галичина. – 1918–1922.
- ²² *Левицький К.* Куди дорога // Український прапор.–1919. – Ч. 4.
- ²³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВОУ). – Ф. 380. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 1.
- ²⁴ Там само. – Арк.1.
- ²⁵ *Мазепа І.* Вказ. праця. – С. 23.
- ²⁶ Там само. – С. 27.
- ²⁷ Вперед. – 1919. – 25 жовтня.
- ²⁸ *Доценко О.* Літопис української революції // Матеріали й документи до історії Української революції) 1917–1923. – Київ–Львів, 1924. – Т. 2. – Кн. 5. – С. 77.
- ²⁹ *Лозинський М.* Вказ. праця. – С. 180.
- ³⁰ *Доценко О.* Вказ. праця. – С. 132.
- ³¹ Там само. – С. 134–136.
- ³² Там само. – С. 136.
- ³³ Там само. – С. 14.
- ³⁴ Громадський голос. – 1930. – 24 серпня.
- ³⁵ Дрогобиччина – земля Івана Франка. Т. 1. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто., 1973. – С. 196.
- ³⁶ Діло. – 1919. – 23 грудня.
- ³⁷ *Цегельський Л.* Від легенди до правди. – Нью-Йорк; Філадельфія, 1960. – С. 231.
- ³⁸ Там само. – С. 226.
- ³⁹ Там само. – С. 78.
- ⁴⁰ *Долінський Д.* Вказ. праця. – С. 161.
- ⁴¹ Вперед. – 1919. – 21 січня.
- ⁴² *Долінський Д.* Вказ. праця. – С. 169.
- ⁴³ Там само. – С. 155–156
- ⁴⁴ *Доценко О.* Вказ. праця. – С. 359.
- ⁴⁵ *Стахів М.* Україна в добі Директорії УНР. – Т. 4. – Торонто, 1962. – С. 151.
- ⁴⁶ Там само. – С. 27.
- ⁴⁷ *Доценко О.* Вказ. праця. – С. 175.

-
- ⁴⁸ Там само. – С. 178.
⁴⁹ Там само. – С. 176.
⁵⁰ Там само. – С. 173.
⁵¹ Там само.
⁵² Там само. – С. 176.
⁵³ Там само. – С. 178.
⁵⁴ Там само. – С. 180.
⁵⁵ Політична платформа УНРади в Кам'янці // Український прапор. – Відень, 1920. – 6 березня. – С. 1.
⁵⁶ На переломі. – 1920. – № 2. – С. 31.
⁵⁷ ЦДАВОУ. – Ф. 380. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 3.
⁵⁸ Там само. – Арк. 40.
⁵⁹ Там само. – Арк. 19–21.
⁶⁰ Там само. – Арк. 21–22.
⁶¹ Там само. – Арк. 36–37.
⁶² Там само. – Арк. 4.
⁶³ Там само. – Спр. 7, Арк. 1.

Ihor Solyar. UKRAINIAN POLITICAL FORCES IN THE SECOND HALF OF 1919 – FIRST HALF OF 1920: CONSOLIDATION OR CONFRONTATIONS?

The article provides an analysis of relations among political parties of Galicia and Central Ukraine (Naddniprianschyna) at the final stage of Ukrainian revolution and their attempts to unite in various political configurations on the territory of the Ukrainian National Republic and in the emigration.

Key words: *political parties, ZUNR, UNR, consolidation.*